

Mənəvi yolçuluq və Nikbinlik

Nəsimi Piriye¹

Abstrakt

İslamın insanlara aşılacağı gözəlliklərdən biri də hüsnü-zənn əxlaqı, yəni əşya və hadisələrə gözəl baxmaqdır. İnsanlar haqqında mümkün qədər hüsnü-zənn bəsləmək və yaxşı düşünmək əsas vəzifəmiz olmalıdır. Sui-zənn başqaları haqqında pis fikirləşmək demək olub insanı qeybətə sürükləyən başlıca mənəvi xəstəliklərdən biridir. Sui-zənn qəlbin qeybətidir və başqaları haqqında pis düşüncələrin qəlbdə özünə yer tapmasıdır. Sui-zənn qəlbi və ağılı xəstə, məzacı pozulmuş insanların mübtəla olduğu bir mərəzdir. O, toplumun maddi və mənəvi həyatına qəsd edən şeytani hiylədir.

Hüsnü-niyyətin dünyada yaxşı nəticəsi və mükafatı vardır. İnsanlar mə'sum olmadıqları üçün, xəta etmək imkanı onlarda vardır. Şübhəsiz, bir xətanın baş verməsi imkanı təbii, bu ehtimalı nəzərə almamaq qeyri-mümkündür. Lakin insan gərək bu zəif nöqtələrə göz yumub, əvəzində başqalarının gözəl əməl və müsbət cəhətlərini görməyə çalışsın.

Açar sözlər

Quran, Əhli-Beyt (ə), bədbinlik, xoşbinlik, büsbət, mənfi

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran

Giriş

Əvvəl bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır: İnsan Allaha yaxınlaşmaq üçün yaradılmışdır. Buna görə də onun bütün fəaliyyətləri Allahla əlaqəni qoruyub saxlamağa yönəlməlidir. İnsan əgər öz qüvvəsini digər işlərə sərf etsə, yəni Haqq yolundan qeyri işlərə bel bağlasa, ömrünü hədələrə vermişdir. Bütün batini və zahiri qüvvələr, bütün nemətlər Allahla bağlılığa istifadə olunmalıdır. Sanki bütün bu cəhətlər, bizim ruhumuzun müxtəlif cəhətlərinə aid olan olduqca geniş və müxtəlif şəkilli yollardır. Çünki Allah-təala bizim ruhumuzu müxtəlif çöhrələrə, yönlərə malik qərar vermiş, bununla belə bir səmtə istiqamətləndirmişdir. Yəni müxtəlif yönlərə malik olmasına rəğmən ruhumuz bir cəhətə sarı hərəkət edir. Ola bilməz bizim vücudumuzun bir yönü Allahla bağlı olsun, amma başqa yönləri bu cür olmasın.

İnsanın vücudi yönlərini bölmələrə ayırmışlar. Məsələn, deyilir insan vücudunun bir yönü Allahla əlaqə yaratmaq, digər yönü özü ilə rabitə yaratmaq, başqa bir yönü digər insanlarla, o biri yönü isə sair məxluqatla bağlılıq yaratmaq üçündür. Bu bölmələr insanın üzləşdiyi ehkamlar baxımından düz sayıla bilər: İnsana özü ilə olan rabitəsi yönündən, ona hansı şeylərin xeyir, hansının zərərli olduğu bəyan edilir. Məsələn, deyilir filan şey halaldır, filan şey haram. Ehkamın bəzisi insanın Allahla əlaqəsini təyin edir; məsələn, namaz və oruc kimi. Ehkamın bəzisi insanın xalqla rabitəsini müəyyənləşdirir, məsələn ata, ana, qohumlar və dostlarla rəftar qaydaları kimi.

Bu bölgü qəbul ediləndir, amma bu o demək deyil ki, Allahın yolundan başqa, Ona sarı istiqamətlənən hərəkətdən başqa bizim başqa hədəfimiz də var. Əksinə, bilməliyik ki, bizim vücudumuzun bütün yönləri, onlarda olan qəribə təzadlara rəğmən, hamısı bir nöqtəyə istiqamətlənmişdir. Yəni insanın digər insanlarla olan bağlılığı da Allaha xatir olmalıdır.

Bizim işlərimizin zahiri şəkli fərqli görsənir: Biri namaz şəklindədir, biri dərs oxumaq və ya dərs demək, digəri hər hansı bir gündəlik iş şəklində. Amma bunların hamısı Allaha xatir olduğu təqdirdə bizə faydalı olacaq. Bunun üçün də insanın bütün işləri, hətta düşüncəsi də Allaha görə olmalıdır.

Bilməliyik ki, insanı insan edən Allaha olan bağlılıqdır, çünki insan kamalının son nöqtəsi Allahla bağlılıqdadır. Bu bağlılıq mərifət və əməllə əldə edilir. Bundan qeyri surətdə insan başqa heyvanlarla bir sırada, bəlkə də onlardan daha aşağı mərtəbədə yer alır: "...Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də, [ondan] daha çox zəlalətdədirlər..."² ³

Bu arada peyğəmbərlərin, övliyaların vücudu, onlarda zahir olan elm, qüdrət, hikmət nişanələri, onların Allahla olan bağlılıqlarının əlamətidir. Əlbəttə, deməliyik ki, hər bir mövcudun vücudu əqli təhlil baxımından eyni Yaradanla olan bağlılığı bəyan edir və yaradılmışın öz Yaradanı ilə bağlılıqda olmaması qeyri-mümkündür. Amma bu təkvini bağlılıq olub varlıq sisteminin toplusunda var olur və bu sistemdən kənarda qalması olacaq iş deyil. Allahla təkvini bağlılıqda heç bir mövcud kənarda qala bilməz. Bununla yanaşı insan başqa bir imtiyaza da malikdir. Bu imtiyaz Allah-təalanın insana əta etdiyi əqləndən ibarətdir. Əqlin, şüurun köməkliyi ilə insan bu bağlılığı dərk edə bilər və onun dəyəri bu bağlılığı daha dərinəndən dərk etməsindədir. Adətən dərkini və Allahla bağlılığın başlanğıcı hüsuli elmlərlə(Ənkəbut-65) əldə edilir. Yəni fikrimizi, əqli dəlillərimizi işə salmaqla buna nail oluruq. Amma bu dərk insanlıq kamalının sonu deyildir. Bununla insan son məqsədə çatmır və onda möhkəm etiqada səbəb olmur. Kamil dərk, hüzzuri dərkdir. Yəni insan elə bir məqama çatır ki, bütün vücudu ilə Allahla bağlılığı dərk edir. Bu məqamda o nəinki bilir, bəlkə Allahla bağlılığın eyni olur. Həzrət Əlidən (ə) nəql edirlər ki, buyurur: "Elə bir şey görmədim ki, ondan qabaq və sonra və onunla Allahı görməmiş olum."

² - Hədid, 4

³ - Ayətullah Misbah Yəzdi, Axirət azuqəsi, səh. 203-204

Kamala çatmaq yolunda çalışmasına rəğmən bu dünyada həmin mərifəti kamil şəkildə əldə edə bilməyən şəxs nigaran olmamalı, o biri aləmdə kamil bağlılığı tapa bilməsi üçün bu dünyada zəminləri hazır etməlidir. Bu cəhətinə görə əhli-beytdən bizə çatan bəzi xəbərlərdə Allahla bağlılıq məsələsinə toxunarkən, həmin məsələni "[Allahı] görmək" təbiri ilə qeyd etmişlər. Rəvayətlərdə deyilir ki, behişt əhlinin ən üstün neməti, onların öz kamal dərəcələrinə uyğun ilahi nuru müşahidə etmələridir. Ən yüksək məqama çatmış insanlar ilahi nuru həmişə müşahidə edirlər. Məqamları nisbətən aşağı olanlar üçün ilahi nurun təcəllisi az miqdarda özünü göstərir.

Allahı düzgün tanımaq və Uca Yaradan ilə rabitə

İbrətli hekayə

Nəql edirlər ki, Tehranın iman əhli olan alimlərindən biri xərçəng xəstəliyi nəticəsində bu dünyadan köçür. Mərhumun ona həddən artıq bağlılığı olan yaxınlarından biri onu yuxuda görür və yuxusunun sadıq olduğunu yəqin edir. O öz yuxusunu Qumun üləmalarından birinə bu şəkildə danışdı: "Həmin alimi yuxuda görəndə, ondan soruşdum ki, o biri dünyada imamları, məsələn İmam Hüseyni ziyarət edirsinizmi?" Cavabımda dedi: "Nə danışırısan? Bu aləmdə bizimlə İmam Hüseyn (ə) arasında otuz min illik fasilə var. Onun ziyarətinə nail olmaq üçün gərək otuz min il gözləyək!"

Bəli, baxıb görmək lazımdır insan ürəyini nəyə tapşırıbdır. İnsanın dəyəri, ürəyini verdiyi şeyin dəyəri qədərdir. İnsan ürəyini Allaha bağlayarsa, onun dəyəri nəhayətsiz olacaqdır.

"Ey Əbuzər! İstəyirsənmi sənə elə sözlər öyrədim ki, onunla Allah sənə xeyir əta etsin?" Dedim: "Bəli, ey Allahın rəsulu." Buyurdu: "Allahla əlaqəni qoru, Allah da səni qorusun."

Bura qədər deyilmiş bütün öyüdlər faydalı və dəyərli idilər. Deməli belə məlum olur ki, Peyğəmbər (s) Əbuzərə –"sənə elə sözlər öyrədim ki, onunla Allah sənə xeyir əta etsin"– deməklə, öndə deyilmiş mətləblərin cəmindən "bir dəstə gül" bağlamaq istəmişdir. Bununla peyğəmbər deyilən sözün xüsusi əhəmiyyət daşıdığını vurğulamışdır. Buna görə də Həzrət (s) Əbuzərin diqqətini bu mətləbə cəlb edir, ona eşitdirir ki, Allah Özü ilə sənin aranda təkvini olaraq bağlılıq yaratmışdır, çalış bu bağ qırılmasın; bu bağı qoruya biləsən, Allah da səni qoruyacaq.

Bəlkə də bəziləri üçün bu məsələ anlaşılmaz görünsün, desinlər mənəmlə Allah arasında necə, hansı rabitə var ki, onu da qoruyum; Yer üzündə yaşayan mən insanla Allah-təala, ilahi ərş arasında nə rabitə ola bilər?!

Bu anlaşılmazlığın aradan qaldırılması üçün həzrət (s) buyurdu: "Allahla əlaqəni qırma ki, [İstədiyən vaxt Onu çağırmaq istəyəndə] Onu qarşında görə biləsən"

Yəni Allahla sənin aranda fasilə yoxdur, O həmişə sənin yanındadır və səndən ayrılmazdır: "...Siz harada olsanız, O sizinlədir. Allah sizin nə etdiklərinizi görəndir!"⁴

Beləliklə, əgər insan Allah-təalanın onu bəlalardan, şeytanın şərindən qorumasını istəyirsə (peyğəmbərin kəlamında "qorumaq" sözü mütləq formadadır və bu insanı hər cür maddi və mənəvi bəlalardan qorumağa şamil olur.) Allahla rabitəsini qoruyub saxlamalı, onu zəifləməyə qoymamalıdır.

Allahın elçisi (s) buyurur: "Xoş halında (yaxşı günündə) özünü Allaha tanıtdır ki, dar günündə səni tanısin."

Dünya sistemində baş verən hər bir şey sonsuz qüdrət sahibi olan Allahın iradəsi ilə həyata keçdiyi üçün heç bir şey Onun iradə dairəsindən xaric deyil. Hər bir halda insan Allahı yad etməlidir. Əgər darda qalsa, nəzərini ancaq Allaha dikməlidir, qurtuluş yolunu Ondan diləməlidir. Həmçinin, xoş günə çıxanda da nəzərini Allahdan üzüməməlidir, çünki rahatlıq nemətini ona Allah vermişdir.

Təbii ki, insan çətinliyə düşər olanda, xoşagəlməz hadisə ilə üzləşəndə Allaha sarı üz tutur, necə ki, Allah müşriklər barəsində buyurur: "(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (dəryada batacaqlarından qorxub) dini yalnız Ona məxsus edərək (ixlasla Allaha dua edərlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxaran kimi, yenə də (Ona) şərikin qoşarlar.)"(Nur-36)

Dara düşəndə, bəla dalğaları hər tərəfdən insanı əhatə edəndə Allaha üz tutmaq bir hünər deyil. Əlbəttə elə adamlar olur ki, Allahın dərgahından dəfələrlə qovulduqları üçün, hətta bəla ilə üzləşəndə də Allahın sorağına getmirlər. Amma ürəyində zərrə qədər iman olan adam ən azı çətinliyə, çıxılmaz vəziyyətə düşəndə Allahı soraqlayır. Peyğəmbər (s) deyir: Əgər hər dəfə Allahın sorağına gedəndə sənə cavab verməsini istəyirsənsə, xoş günündə Allahla əlaqəni üzümə, Onunla rabitədə ol.

Bizim hamımız az-çox həyatda çətinliklərlə üzləşir, az sonra həmin çətinliklərdən azad oluruq. Amma onları tez unudur, sıxıntılardan sonra Allahın bizə verdiyi həmin nemətlər, yəni rahatlıq haqqında düşünmürük. Halbuki insanın düşdüyü bəlalar, üzləşdiyi problemlər onun qəflət yuxusundan oyanması üçündür.

Əgər – Allah eləməmiş – bizlərdən birimiz çətin xəstəliyə tutulsaq, ya da yaxın adamlarımızdan biri ağır xəstəliyə mübtəla olsa və əlimiz hər yerdən üzölsə, bütün ümitsizliklərə baxmayaraq biri bizə kömək etsə, məsələn bir nəfər təcrübəli həkim peyda olub dərdimizə əlac eləsə və düşdüyümüz bəladan sağ-salamat qurtulsaq, sizcə biz bu hadisədən nə nəticə çıxartmalıyıq? Deməliyə ki, bütün bunlar bir təsadüf idi və təsadüf nəticəsində bu cür oldu? Belə deyil, bütün bunlar Allahın lütfüdür. Onun inayətinin nəticəsində bu cür oldu? Belə deyil, bütün bunlar Allahın lütfüdür. Onun inayətinin nəticəsində xəter bizdən sovuşdu.

Yaradılış sistemində baş verən hər bir şey Allahın iradəsi dairəsindədir. Heç bir şey Onun istəyi olmadan həyata keçmir. Əgər insana bir nemət yetişirsə və ya ondan bir bəla dəf olursa, – hamısı Allahın iradəsi ilə olur. Bütün zəminələri, səbəbləri, şəraiti hazırlayan Odur. İstər həmin səbəblər adi olsun, istər qeyri-adi, istər biz bilək, ya bilməyək, insana ruzini yetirən Allahdır.

Allaha diqqət yetirməkdə insanları bir bölgü ilə üç dəstəyə ayırmaq olar: Birinci dəstə bütün hallarda – istər yaxşı günündə, istərsə də ağır günlərində diqqətini Allaha yönəldir. Quranın təbiri ilə desək, hər səhər-axşam Onu yad edir: "Səhər-axşam yalvararaq, qorxaraq, səsini qaldırmadan ürəyində Rəbbini yad et və qafillərdən olma!"(Fussilət-51)

"[Həmin taxça və çıraq] Allahın tikilib ucaldılmasına və Öz adının zikr edilməsinə izin verdiyi o evlərdədir [o məscidlərdədir] ki, orada səhər-axşam Onu təqdis edib şəninə təriflər deyirlər.⁵"

⁵ - Ənam, ayə 43

Bu dəstənin bütün hallarda Allahı yad etmələrinin sirri ondadır ki, Allahın onlara əta etdiyi bütün nemətlərə baxmayaraq, onlar yenə də özlərini Allaha möhtac bilirlər, ən azı onlara verilən nemətlərin davamlı olması üçün özlərini Allahdan asılı görürlər. Çünki özlərinin məqam fərqlərini nəzərə alıb Allaha olan ehtiyaclarını dərk edirlər. Onlar üçün nemət və bəlanın təfəvütü yoxdur. Onlar layiqli bəndələr olub həmişə Allahı yad edirlər və Allahın də nəzəri onların üstündən əskik olmur.

İkinci dəstə. Möminlərin əksəriyyəti bu dəstədəndirlər. Bu dəstəyə şamil olanlar xoş günlərində, nemət və firavanlıq içində olanda qəflətə düşürlər, amma elə ki, problemlə üzləşdilər, ayılırlar və Allaha möhtac olduqlarını izhar edilər. Bu dəstə nisbətən yaxşı bəndələr olur, amma Allah onlardan gileylənir ki, niyə nemət verdiyim günlərdə Məni unudurlar, neməti onlardan alan kimi Mənə üz tuturlar?

"İnsana nemət bəxş etdiyimiz zaman [haqdan] üz döndərər, uzaqlaşıb yan gəzər. Ona bir pislik üz verdikdə isə [Rəbbinə] uzun-uzadı dua edər.⁶"

Üçüncü dəstə o kəslərdir ki, heç bir halda, hətta çətin problemlə üzləşəndə belə Allaha üz tutmurlar. Bu dəstədən bir hissəsi bəzi bəlalарın Alah tərəfindən olduğuna inanırlar. Buna görə də onlara həmin bəlalар nazil olanda duaya əl qaldırırlar. Çünki həmin bəlalарın qeyri-təbii bir qüvvə tərəfindən göndərildiyini, Allahın qəzəb nişanəsi olduğunu bilirlər. Eyni ilə Yunus qövmü kimi... Yunus qövmünə gələcək bəlanın vaxtı yaxınlaşanda, onu ilahi qəzəbin nişanəsi hesab etdikləri üçün özlərinə gəlib istiğfar etməyə başladılar. Allah da onları bağışlayıb müqəddər olmuş bəladan nicat verdi. Bu dəstədən olanlar Allah tərəfindən nə kimi bəlalарın nazil ola biləcəyini təsəvvürlərinə gətirmədikləri üçün Allaha diqqət etmirlər. Allah da bu dəstəni məzəmmət edərək buyurur: "Barı, əzabımız onların başlarının üstünü alanda yalvaraydılar. Lakin [inadları üzündən] qəlbləri sərtləşdi və Şeytan da onlara etdikləri əməlləri süslü göstərdi."("Üsuli-kafi" c.3, səh.219)

"Bundan sonra qəbləriniz yenə sərtləşərək daş kimi, bəlkə, daha da qatı oldu. Həqiqətən, bəzi daşların içərisindən nəhrlər axar, bəzisi yarılib içindən su fışqırar və bəzisi də Allahın qorxusundan [uca yerlərdən, dağdan] yuvarlanıb düşər. Allah sizin etdiklərinizdən, əlbəttə, qafil deyildir!"(Hədid-22)

Həzrət Peyğəmbər (s) insanın ancaq Allahdan kömək istəməsinə işarə edərək buyurur: "Bir şey istəməli olsan, Allahdan istə. Bir kəsdən kömək diləyəcək olsan, Allahdan kömək dilə. Çünki, qələm qiyamət gününə qədər olacaq bütün şeyləri yazmışdır."

⁶ Bəqərə, ayə 74

Təbii olaraq insanın bir sıra ehtiyacları olur və o özü bütün ehtiyaclarını təmin edə bilmir. Belə olanda istər-istəməz ona kömək edə biləcək adamı soraqlayır. Peyğəmbər (s) Əbuzərə deyir ki, əgər bir kəsdən bir şey istəyəcək olsan, həmin şeyi Allahdan istə. Gördün ki, ehtiyacın var, özün onu əldə edə bilmirsən, başqasından kömək almağa məcbursan, həmin şeyi Allahdan istə. Çünki heç kim Allah qədər sənin ehtiyaclarını dəqiqliyi ilə bilmir və heç kim Onun qədər sinin ehtiyaclarını təmin edəcək gücdə deyil. Çünki bütün varlıq aləmi Onun mülküdür, Onun qüdrəti hər şeyi əhatə etmişdir. Bir işin həyata keçməsi Onun iradəsi ilə olur. Əlavə, Allah-təala hər kəsdən daha çox öz bəndəsinin qayğısına qalır və onun xeyrini istəyir. Buna görə də bəndəsinə göstəriş verir ki, hər bir çətinlikdə Onu çağırıb, Ondan kömək istəsinlər. Duada oxuyuruq: "İlahi, Səni çağırmağa və Səndən istəməyə mənə icazə verdin."⁷

⁷ - İftitah duası

Duanın əhəmiyyəti

Aydın məsələdir ki, Allah dua qapısını insanın üzünə açanda, duanı qəbul etmək, çağırışa cavab vermək üçün açmışdır. Bundan başqa, Allah hər zaman insana Öz nemətlərini əta etməklə onun boynuna haqq qoymuş olur. Şəksiz, Allahın nemətlərindən biri də insana düşdüyü bəladan nıcat verməsidir. Bu nemət də Allah vasitəsilə insana əta olunur. İnsanın başına bir hadisə gələndə Allah xəbəri ondan sovuşdurur. Hərdən də bəla gəlməzdən qabaq həmin bəlanı ondan dəf edir. Bu cəhətdən insan həmişə Allahın lütf və məhəbbəti ilə əhatə olunmuşdur. İftitah duasının başqa bir bəndində oxuyuruq: "Pərvərdigara, çox bəlaları məndən Sən dəf etdin, çox qəmləri, dərdləri Sən məndən uzaqlaşdırdın, bir çox günahlarımı bağışladın, geniş rəhmət qapılarını üzümə açdın, açılmaz bəla düşünlərini Sən çözdün."

İmam Sadiq (ə) buyurur: "Nə zaman sizlərdən biriniz Allahdan bir şey istəsəniz ki, onu sizə əta etsin, gərək Allahdan başqa hər kəsdən ümidinizi kəsəsiniz və ancaq Allahın yanında olana ümid bağlayasınız. Belə olan surətdə Allah onun qəlbinə baxar və istədiyi hər bir şeyi ona əta edər." (Hədid-23)

Bizlərdən hər birimiz gündə, ən azı on dəfə "İyyakə nəstəin" deyirik, amma əməldə belə deyil. Bizim əksəriyyətimizin əməli onu göstərir ki, ancaq Allahdan kömək istəmirik; Allahdan kömək istəyə-istəyə, başqasından da kömək umuruq. Əlbəttə, sözlərində sadıq olan kəslər də vardır. Onlar "İyyakə nəbudu və İyyakə nəstəin" deyəndə sidq ürəklə deyirlər və həqiqətdə də ancaq Allaha ibadət edir, ancaq Ondan kömək istəyirlər. Amma bizim çoxumuz bu sözləri sidq-ürəkdən demirik. Dar günlərdə Allahdan çox ataya, anaya, bacıya, qardaşa, dostlarımıza ümid bağlayırıq, daha çox onlardan kömək gözləyirik.

Peyğəmbər (s) tapşırır ki, ancaq Allahdan kömək istəmək lazımdır. Bu sözlərdən sonra Əbuzərin diqqətini qəzavü-qədərə çəkir. Bundan qabaqkı bəhslərdə qəzavü-qədər haqqında danışılır. Qəzavü-qədərə inanmağın faydalarından biri də budur ki, insan xoş günündə sərməst olub özünü itirmir və ya xoşagəlməz hadisə ilə üzləşəndə o qədər də narahat olub xiffət çəkmir. Çünki baş verənlərin ilahi təqdir əsasında olduğunu bilir: "Yer üzündə baş verən və sizin öz başınıza gələn elə bir müsibət yoxdur ki, Biz onu yaratmamışdan əvvəl o, bir kitabda (ləvhi-məhfuzda) yazılmamış olsun. Bu, Allah üçün çox asandır."(Qəsəs-78)

Tarix boyu Allahın Öz saysız bəndələrinin hər biri üçün onunla əlaqədar baş verəcək hadisələri ləvhi-məhfuzda qələmə alması ilk baxışda ağlasığmaz görünür. Amma bu, Allah üçün olduqca asan bir işdir. Çünki Allah bütün məlumatların yanında olmasını iradə edəndə, həmin məlumatlar eyni zamanda ləvhi-məhfuzda da yazılır. Sonrakı ayədə həmin mətləbin dəlilini belə zikr edir: "Bu sizin əlinizdən çıxana kədərlənməməyiniz və sizə verilənə də sevinib qürrelənməməyiniz üçündür. Allah özünü bəyənen (özü ilə) fəxr edən heç bir kəsi sevməz!"(Yusuf-21)

İlahi təqdirə etiqad bəsləməyin faydalarından biri də budur ki, insanın gözü həmişə Allahın əlində olur. Çünki, Allahın müqəddər etdiyi şeyi istədiyi zaman dəyişə biləcəyini dərk edir. Bilir ki, başqasının bu arada görə biləcəyi bir iş yoxdur. Ona görə də Allahdan başqasına bel bağlamır. Əgər xoşagəlməz bir hadisəyə düçar olsa, bu hadisədə Allahın bir hikməti olduğunu düşünür. Əgər əlindən bir şeyi çıxsa, bilir ki, bu olacaq iş lövhi-məhfuzda belə yazılmışdır. Buna görə də bizə bir nemət yetişəndə, həmin nemətə görə havalanıb məğrur olmamalıyıq, özümüzü itirib Allahı yaddan çıxarmamalıyıq. Əksinə, həmin vaxtda Allaha diqqətimizi bir az da artırmalıyıq. Allahın bizə əta etdiyi istənilən neməti qarşısında şükür etmək lazımdır. Qarun kimi bizə əta olunmuş nemətləri öz səyimizin məhsulu bilmək düzgün deyil. Qarun əldə etdiyi mal-dövləti öz zəhmətinin nəticəsi bilirdi: "[Qarun] dedi: "Bunları məndə olan elm sayəsində əldə etmişəm." Məgər bilmirdi ki, Allah ondan əvvəlki nəsillərdə ondan daha güclü və daha varlılarını məhv etmişdir?..."(Ənam-17)

Beləliklə, əgər sizə bir nemət verilsə, elə təsəvvür etməyin ki, onu öz zirəkliyiniz ilə əldə etmişsiniz. Bilməlisiniz ki, həmin nemət ilahi təqdirin, Allahın həkimanə tədbirinin səbəbilə sizə gəlib yetişmişdir. Həmçinin, həmin nemətin sizə verilməsi bir növ sizi imtahan etmək üçündür. Peyğəmbər (s) Əbuzərə Allahdan kömək istəməyi tapşırıandan sonra, onun diqqətini ilahi təqdirə yönəldir: "Çünki, qələm qiyamət gününə qədər olacaq şeyləri yazmışdır."

Əvvəldə dedik, indi də təkid edib deyirik ki, qəzavü-qədər məsələsindən sui-istifadə edilməməlidir. Bu məsələnin batinində yatan hikmətlərdən qafil olub elə düşünməməliyik ki, hər nə yazılıbsa, o da olacaq, bu arada biz heç kimik. Yazılan şey olacaq deyib özümüzü kənara çəkək və bütün məsuliyyəti çiynimizdən ataq! Bilməliyik ki, bizim çalışmağımız və hərəkətimiz də ilahi təqdir zümrəsindəndir. Bunun üçün də çox çalışmalı, öz vəzifələrimizə əməl etməkdə səy göstərməliyik. İlahi qəzavü-qədəri bəhanə edib tənbellik etmək olmaz. Bu şeytanın vəsvəsidir.

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) əvvəlki sözlünə təkid olaraq buyurur: "Əgər Allahın sənə yazmadığı bir xeyri bütün camaat çalışıb sənə çatdırmaq istəsə, bil ki, bunu bacarmayacaqdır, eləcə də əgər, Allahın sənə yazmadığı bir zərəri bütün camaat səy edib sənə vurmaq istəsə, buna gücü çatmayacaqdır."

Əgər Allahın iradəsi bir işə aidiyyət tapsa, bütün dünyanın zahirdə güclü görünən qüvvələri onun qarşısını ala bilməz: "Allah Öz işində qalibdir, lakin insanların çoxu bilmirlər."(İnşirəq-5-6)

Başqa bir ayədə buyurur: "Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, Ondan başqa heç kəs onu səndən sovuşdura bilməz. Əgər sənə bir xeyir yetirsə [bil ki,] O, hər şeyə qadirdir."(Bələd-4)

Buna əsasən də son qərar və qəti iradə Allahındır. Belə olan surətdə, əgər bir kəsdən bir şey istəyəcəksənsə, onu belə bir iradəsi və qüdrəti olan kəsdən istə. Sənin kimi başqasına möhtac olan kəsə əl açmaq düzgün deyil. Bil ki, Allah istəməsə heç kim sənə kömək edə bilməz.

Peyğəmbər (s) Əbuzərin mərifətinin yəqin həddinə çatması üçün nəsihətin son bəndi olaraq ona deyir, əgər dediklərimə əməl etsən sənə çoxlu faydası olacaqdır. Deyir ki, Allahın müqəddər etdiyi hər bir şey hökmən həyata keçəcək, müqəddər etmədiyi heç bir şey baş verməyəcəkdir. Müqəddər olan bir şey boş və mənasız ola bilməz, diqqət edilsə hər bir hadisə həkimanə tədbir əsasında baş verir. Bu mərifətlə, mömin baş verən hadisənin onun məsləhətinin xeyrinə olduğunu dərk edir. Çünki, Allah Öz bəndəsinin zərəre düşməsinə istəməz, xüsusilə də işlərini Allahın öhdəsinə qoymuş bəndəsinə ziyan yetirməz. Mömin bəndə xatircəmliliklə öz işlərini görməyə çalışır. Onun, bütün hadisələrin Allahın həkimanə tədbiri əsasında baş verdiyinə yəqini olur.

Əlbəttə, bu yəqin, yüksək iman asanlıqla əldə edilmir. Hər kəs asanlıqla belə imanı öz qəlbində yarada bilməz, hər kəsin belə məqama çatmağa ləyaqəti olmur. Bu məqama çatmaq istəyən insan nəfsin paklaşdırılması yolunda çoxlu zəhmət çəkməlidir. Günahdan qubar bağlamış qəlbini çirkablardan təmizləməklə elə bir mərhələyə çatmalıdır ki, həmin mərhələdə nəfsin cilovunu əqlə tapşırmaqla, ilahi göstərişlərə əməl etməklə, Allah övliyalarının yolunu getməklə insanlığın ən ali mərtəbəsinə nail ola bilsin. Bu yola qədəm qoymuş şəxs həmişə Allahın istəyini öz istəyindən qabağa salmalıdır. Təbii ki, bu məqama çatmaq hər kəsin işi deyil. Peyğəmbər (s) tapşırır ki, əgər bir kəs yəqin dərəcəsinə çata bilməsə, yəni baş verən hadisələrin onun məsləhətinin xeyrinə olduğunu dərk edə bilməsə, heç olmasa baş verən xoşagəlməz və acı hadisələrin qarşısında səbir etsin. Bilsin ki, müqəddər olmuş hadisələrin müqabilində səbirsizlik göstərərək izzət çəkməyin insana heç bir xeyri olmur. Nə qədər həyəcan keçirsə, əl-ayağa düşsə də, sonra Allahın istədiyi şey olacaqdır. Onun qarşısını almağa bizim əlimizdən heç bir iş gəlməz.

Müsibət zamanı nə edək?

Əgər başına bir müsibət gəlsə, xəstəliyə, kasıbçılığa düşər olsa, ümumiyyətlə başına nə iş gəlsə, hansı xoşagəlməz hadisə ilə üzləşsə səbir etsin ki, belə olan surətdə Allahın inayəti ilə qarşılaşacaqdır. Əlbəttə, bir hadisəni qabaqcadan təxmin etmək mümkündürsə, tədbir və düşüncə ilə onun qarşısını almaq olarsa, insan o hadisənin qarşısını almalıdır. Amma çox vaxt ən inkişaf etmiş ölkələr belə ixtiyarlarında son model texniki təchizatın olmasına baxmayaraq, qarşısını ala bilməyəcəkləri gözlənilməz bəla ilə üzləşməli olurlar. Bildiyiniz kimi Yaponiya zəlzələnin çox baş verdiyi ölkələrdəndir. Bu səbəbdən də orada zəlzələyə qarşı davamlı binalar tikilir; ehtimal olunan hər hansı zəlzələyə qarşı öncədən lazımi avadanlıqlar quraşdırırlar. Bu sahədə kifayət qədər təcrübələri olduqlarına görə, binaların təhlükəsizlik tədbirləri üçün lazım olan sərmayə yatırmağa gücləri çatır. Bununla belə dünyanın ən dəhşətli və dağıdıcı zəlzələləri Yaponiyada baş vermişdir.

Deməli hadisələr müqədər olmuşdur və vaxtı çatanda baş verirlər. Həmin hadisələrin əmri, aləmi Öz tədbiri ilə idarə edən kəsin əlindədir. Mümkündür, Allah eləməmiş, bizim də başımıza bir müsibət gəlsin. İndi, əgər Allahın həkimanə tədbirinə, kamil sisteminə yəqinimiz və mərifətimiz olsa, narahat olmayacağıq. Çünki, Allahın tədbirinə hüsnü-zənnimiz var və baş verən hər bir hadisəni öz xeyrimizə bilirik. Bir işdə əskiklik və zəiflik görəndə narahat oluruq, amma həmin işin yüz faiz bizim xeyrimizə olduğunu biləndə nə narahat oluruq, nə də qəmini çəkirik. Mümkündür kimsə hansısa xəstəlikdən əzab-əziyyət çəksin, amma görəndə ki, həmin xəstəlik onun xeyrinə qurtaracaq, istər-istəməz rahatlıq tapır. Eyni ilə diş xarab olmuş şəxs dişini çəkdirəndə əldə etdiyi rahatlıq kimi. O öz dişinin çəkilməsinə razı olur, üstəlik bu işə görə pul da verir. Çünki, bu işi öz xeyrinə bilir. Heç vaxt narahat olub demir ki, niyə dişimi çəkdim. Bilir ki, xarab diş onun sağlamlığı üçün zərərli və onu hökmən çəkdirmək və ya əziyyətli də olsa müalicə etdirmək lazımdır. Hərdən insan üzləşdiyi ağır xəstəliyin müalicəsi üçün xarici ölkəyə getməyə məcbur olur. Bu yolda milyonlarla pul da xərcləyir və ya sağlamlığı xatirinə məcbur olur öz bədən üzvlərindən birini kədirsən. O buna məcburiyyət üzündən razılıq verir. Amma bu o demək deyil ki, bu şəxs riza məqamına çatmışdır. Yəni qəlbən baş vermiş hadisəyə razılıq verir və buna görə giley-güzar etmir. Mümkündür başına gələn işə görə gileylənsin, hətta ağzını açıb Allahdan da şikayət etsin. Necə ki, iman zəif olanlar onlara bir hadisə baş verəndə taqətlərini əldən verib Allahdan da gileylənirlər. Bu məsələni diqqətdə saxlayaraq Peyğəmbər (s) buyurur: "Əgər Allaha görə bir işi razılıq və yəqinlə görə biləcəksənsə, gör, əgər bacarmayacaqsansa, [heç olmasa] xoşagəlməz hadisəyə səbir et ki, bunda sən üçün çoxlu xeyir var. Qələbə səbirlə yanaşdır. Açıq (işlərin yoluna düşməsi) qəm-kədərlə yanaşdır. Həqiqətən də hər çətinlikdə bir asanlıq da vardır."

Riza məqamı yəqin məqamının sayəsində kəsb edilir. Bu iki məqamın bir-biri ilə yaxın bağlılığı var. Bir kəs yəqin məqamına çatmayınca ilahi təqdirlərə razı ola bilməz. Əgər riza məqamına çata bilsən, xoş sənin halına. Bil ki, ən üstün insanlıq dərəcəsinə çatmışsan. Çünki, insanın ən yüksək məqamı ilahi hökmə razı olmasıdır. Belə olan təqdirdə çalış rəftarın riza və yəqinin əsasında olsun. Belə olarsa ruzigarın acı və şirin hadisələri sənə asan gələr və bu hadisələrdən narahat olub şikayət etməzsən. Əgər bu dərəcəyə çata bilməsən, çalış çətinliklər qarşısında səbirli olasan, özündən çıxıb hay-küy salmayasan. Əgər acı hadisələrə qəlbən razı ola bilmirsənsə, bil ki, sənin riza məqamına çatmamağının səbəbi mərifətinin yetkin olmaması üzündəndir. Heç olmasa təşviş keçirmə, faydasız yerə hövsələdən çıxma, öz imanını, əqlini qoru.

Hz. Peyğəmbər (s) buyurur: "Qələbə səbirin girovundadır. Hər qəmdən, kədərdən sonra bir şadlıq da gəlir, hər çətinliklə yanaşı bir asanlıq da var. Quranda Allah-təala buyurur: "Şübhəsiz ki, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gəlir!

Bəli, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gəlir!"("Bəqərə-155-156)

Qurani-kərimdə çox az mətləb təkid hərfi olan "innə" ilə zikr olunmuşdur. Bu həmin mətləbə Allahın diqət və inayətinin göstəricisidir. Yuxarıdakı ayədə Allah buyurur hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gəlir. Sanki yüngüllük və asanlıq çətinliyin içərisində gizlənmişdir. "İnşirah" surəsində Allah lütfükar bir xitabla sanki Peyğəmbərə (s) bir təsəlli verir. Həqiqətdə çətinliklərin və problemlərin insan kamalının müqəddiməsi olduğuna işarə edir. Göstərir ki, bu çətinliklər insanın güc toplamasına səbəb olur. Bu baxımdan müsibətlər və çətinliklər insanın təkamülü üçün zəruridir: "Biz insanı məşəqqətdə yaratdıq! [İnsan doğulduğu gündən qəbr evinə gedənə qədər əzab-əziyyətdə içində çalışıb çabalayar, həyatı boyu müxtəlif çətinliklərlə üzləşər. Bu ilahi bir hikmətdir, həyatın qanunudur!]"("Üsuli-kafi" c.3, səh.354)

Bu ayə insanın təkamülü yolunda məşəqqətlərin mühüm rol oynadığını göstərir. Əgər belə olmasaydı, rəhmət və məhəbbət çeşməsi olan, bəndəsinin səadətini arzulayan Allah onu heç vaxt zəhmətə, əzab-əziyyətə düşər etməzdi.

Hər halda, İnsan bu günkü ruzisinə qane olsa, başqalarına əl açmasa, çox rahatlıqla vaxtını öz kamilliyinə sərf edə bilər.

İmam Səccad (ə) buyurur: "Başqasından ümitsizlik hissini özündə zahir et. Həqiqətən də bu ehtiyacsızlıqdan, qənilikdən doğan bir hisdir." ("Bihar" c.103, səh.20)

Əli (ə) buyurur: "Ən üstün ehtiyacsızlıq uzun arzulardan qaçmaqdır." ("Bihar" c. 103, səh. 22)

İnsanın Allaha olan ümidi, başqasına bağladığı ümiddən daha çox olmalıdır. Bu xislət Allaha güvən və təvəkkül olmadan hasil olmur. İnsan ziyanın və xeyrin Allahdan olduğunu biləndən sonra onda başqalarına möhtacsızlıq hissi yaranır. Hətta əlində dünya malından bir şey olmasa belə özünü qüdrətli, ehtiyacsız görür.

Necə ki Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: "İmkanlı olmaq və qənilik malın çoxluğunda deyil, güc və qənilik, qəni nəfsə malik olmaqdadır."⁸

a) Nəfsin islah olunması və səbrin əhəmiyyəti

Riza məqamı o kəslərin məqamıdır ki, bütün ilahi hökmlərin bəndələrin xeyrinə olduğuna inanırlar. Bu haqqda çoxlu rəvayətlər qeyd edilmişdir. O cümlədən İmam Sadiq (ə) buyurur: "Əcəbə! Ola bilərmə ki, Allah bir nəfər müsəlmanın qəzavü-qəderini təyin etsin və orada xeyirdən başqa bir şey olsun? Əgər bədəni qayçı ilə tikə-tikə doğranmalısı, deməli xeyri bunda imiş və əgər bütün yer üzünə şərqdən-qərbə malik olacaqa, yenə də xeyri bu imiş."

("Fəcr", 27-28.)

⁸ - Misbah Yəzdi, Axirət azuqəsi, c. 2, səh. 212-213

İmam buyurur mömin üçün Allahın nəzərdə tutduğu qədər in hamısı xeyirdir. Ola bilsin işin zahiri onun xoşuna gəlməsin, amma xoşuna gəlsə də, gəlməsə də işin həqiqəti bundan ibarətdir. O xoşagəlməz bir hadisə ilə qarşılaşıbsa, deməli ya dünyasına xeyri var, ya da axirətinə. Belə bir mərifəti kəsb etmiş şəxs qarşılaşdığı yaxşı-pis hadisələrdən narahat olmur, çünki bəndəlik məqamında əskikliyi olmayıb, boynuna düşən vəzifəsini yerinə yetiribdir. Ona görə də birdən ruzisi az olar, çox olar deyə nigarançılıq keçirmir və ya görəsən nə baş verəcək deyib özünü əbəs yerə qorxuya-hürküyə salmır: O, işini Allaha təpşirib öz bəndəçiliyi ilə məşğuldur. Tam yəqinlə bilir ki, nə baş versə onun xeyrinədir. O bundan başqa bir şey istəmir. O bütün hadisələrə nikbin gözlə baxır. Qarşılaşdığı müsibətlərə razılıq verir: Əgər zindana düşsə gileylənmir; rəvayətdə göstərilən təbirlə desək, hətta bədənini qayçı ilə tikə-tikə doğrasalar da o bundan razı qalır, çünki öz xeyrini bunda görür.

Biz inqilab və müharibə dövründə çox adamlar görmüşdük ki, başlarına gələn hadisələri könül xoşluğu ilə qəbul edirdilər. Arxa cəbhədə elə atalar, analar, gəlinlər olurdu ki, əzizlərinin tikə-tikə olmuş və ya yanmış cənazələrini gətirib onlara təhvil verəndə onu könül xoşluğu ilə təhvil alırdılar və onlara belə bir iftixar nəsib olduğuna görə Allaha şükür edirdilər!

Bunları dildə demək asandır, amma həyatda yaşamaq olduqca çətinidir. Allahın verdiyi yazıya dilxoş olmaq hər adamın işi deyil. Bu mənanı dərk etməyin özü də çətinidir: Necə olur ki, Allah bəndələrindən bəziləri elə bir məqama çatırlar ki, onlara baş vermiş, baş verəcək hadisələrdən giley-güzarları olmur; Onlar üçün elə də önəmli deyil sabah nə olacaq, ruziləri çatacaq, ya yox. Əziz bir adamı cəbhəyə gedibse onun ölümü üçün nigaran olmur və ya əgər özü haqq yolun fədailəri ilə cəbhədə vuruşursa, artıq evinin, külfətinin nigarançılığını çəkmir. Çünki canını, varlığını şəhadətə hazır etmiş adam evinin, külfətinin fikrini çəkə bilməz. Belə insanlar cəbhədən qayıtdıqlarında çox yaxşı olardı ki, öz ruhiyələrini, mənəvi

hallarını qoruyub saxlayardılar və fədakarlıq, Allahın qəzavü-qədəri qarşısında təslim olmaq dərslərini başqalarına da verərdilər. Həmişə dillərinin virdi bu olardı ki:

Dərd də versə, qənd də versə, dost verib

Dost verən şey dərd də olsa, qənd verib

Rəhmətlik Molla Mehdi Nəraqi deyir: "Allahın qəzasına razılıq dinin ən yüksək məqamlarından, müqərrəblərin ən şərəfli mənzillərindən və Allahın əzəmətli qapılarından biridir. Bu qapıdan girən şəxs behiştə daxil olar. Riza məqamının əhəmiyyəti o həddədir ki, peyğəmbərdən nəql edilən rəvayətlərin birində deyilir: "Allah qiyamət günü mənim ümmətimdən bir dəstəyə elə bir qanad verər ki, onunla onlar qəbirlərindən behiştə doğru pərvaz edərlər və ürəkləri istəyən behişt nemətlərindən bəhrələnelər. Mələklər onlardan soruşarlar: "Hesab-kitab üçün sizi saxlamadılar ki?" Onlar deyər: "Bizdən hesab sormadılar." Yenə soruşarlar: "Sirat körpüsündən keçə bildinizmi?" Deyərlər: Biz sirat görmədik. Soruşarlar: Cəhənnəmi gördünüzmü? Deyərlər: Biz cəhənnəm, filan görmədik. Mələklər yenə soruşarlar: Kimin ümmətindəsiniz? Deyərlər: Məhəmmədin (s) ümmətindənik.

Mələklər onlara and verdirib soruşarlar ki, siz dünyada nə iş görmüsünüz, ürəyinizdə nə olub ki, bu cür şərəfə layiq görülmüşsünüz? Deyərlər: Bizim iki xislətimiz olub. Allah bu iki xislətə görə, Öz fəzli və rəhməti ilə bizi bu dərəcəyə çatdırıb: "O xislətlərdən biri budur ki, xəlvətdə olduğumuzda Allahdan utanıb günah iş tutmamışıq, ikincisi də budur ki, Allahın bizə qismət etdiyi şeyə razı olmuşuq."

("Maidə", 19.)

Allah-təala riza məqamına nail olmuş kəs haqqında buyurur: "[Qiyamət günü Allah-təala mömin kimsəyə belə buyuracaqdır:]”Ey [öz imanından, əməlindən və Allahın vədindən] xatircəm olan kəs! [Və ya: "Ey arxayın nəfs!"] Dön Rəbbinə, sən Ondan razı olaraq, O da səndən!"

(Allahın yeganəliyinə imanı olan, Allahı, tək ibadət ediləcək məbud sayan şəxs. (Mütərcim))

Şərif olan bu ayə Riza məqamını və Allaha olan etimadı açıqlayır. Bu hal insanı hər cür sıxıntıdan, pərişanlıqdan, təşvişdən azad olmasına səbəb olur. Bu məqamın əsas xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, insan həm razıdır, həm də razı olunmuş. Yəni arada qarşılıqlı razılıq var. Bu mənə başqa bir ayədə belə bəyan edilir: "Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar..."("Mülk" 1-2)

"Raziyyə" və "mərziyyə" kəlmələri haqqında rəhmətlik Əllamə Təbatəbai buyurur: "Allah-təala mütməinnə nəfsi ona görə "raziyyə" və "mərziyyə" kəlmələri ilə vəsf edir ki, qəlbin Allahla təskinlik və arxayınlıq tapması tələb edir ki, insan Allahdan razı olsun və onun başına gətirdiyi qəzavü-qədərlərə görə azacıq da olsa etiraz etməsin; istər o qəzavü-qədr təkvini olsun, istərsə də Onun hökm etmiş olduğu qələmi ilə olsun - fərq etməz. Belə olan surətdə heç bir qəzəbləndirici hadisə onu qəzəbləndirməz, heç bir günah onun qəlbini [haqdan] döndərməz. Bəndə Allahdan razı olanda, təbii ki Allah-təala da ondan razı olacaqdır; çünki Allahın bəndəlik libasından çıxmağa səbəb olacaq heç bir başqa amil onu qəzəbləndirmir. Allah bəndəsi übudyyə yoluna qədəm qoydusa, Allahın ondan razı qalmasına layiq görülməkdir. Buna görə də Allah "raziyyə" və "mərziyyə" kəlməsini gətirmişdir."

Deməli insan kamil arxayınlığa o zaman çatır ki, Allahdan razı olmuş olsun. Başqasından razı olmaq budur ki, insan onun sifət və işlərini bəyənsin.⁹ Müvəhhid şəxs anlayanda ki, bütün aləmin işləri ilahi tədbir əsasında baş verir, elə ki, riza məqamına çatır, artıq heç bir hadisədən narahat olmur; çünki həmin hadisənin Allah tərəfindən, Onun tədbirinə əsasən olduğunu görür. Yəni baş vermiş hadisə ilə Allah-təala arasındakı bağlılığı dərk edir. Bilir ki, heç bir hadisə Allahın izni olmadan baş

⁹ - Biharül-ənvar, c. 77, səh-20

vermir. Buna görə də narahat olmamağı öz yerində qalsın, hətta həmin hadisə Allahın iradəsinə əsasən baş verdiyi üçün, yəni Allahın iradəsi həyata keçdiyi üçün ondan məmnun da qalır.

Səbir məqamına bir baxış və onun əhəmiyyəti

Hər halda riza, mərifət və yəqin məqamı elə əzəmətli bir nemətdir ki, insan bu nemətə Allahın bütün təqdiratına razı olmaqla nail olur. Çünki bilir Allah onun xeyirini istəyir. Amma hər kəs bu məqama çatma bilmir, bu mərifət asanlıqla qazanılmır, ona çatmaq üçün özünütərbiyə və çoxlu çalışmaq lazımdır. Əgər kimsə bu yüksək məqama çatmasa, bunu da bilməlidir ki, Allahın təqdiratı xeyirdir. Düzdür ki, acılara, çətinliklərə dözmək onun üçün çox çətinidir, amma səbrli olmağa səy etməlidir və özünə səbrdən don biçməlidir. Riza məqamına çatmamış mömin bu mərtəbəni aşmasına baxmayaraq üzləşdiyi hadisələr qarşısında səbrli olur. Belə insan xoşagəlməz hadisələrin baş verməsini istəmir. Amma bu cür hadisələrlə üzləşməli olsa öz vəzifəsinə əməl edir və görməli olacağı işlərdə əskikliyə yol vermir. Əgər düşmənlə cihad və mübarizə aparılmalı olsa, ilahi vəzifəsinə boyun əyərək cihada başlayır, baxmayaraq ki, bu cür acı hadisələrin baş verməsindən narahatdır, qəlbinin dərinliyində bu məsələyə, yəni döyüşün olmasına razı deyil, amma baş vermiş hadisədən boyun da qaçırmır, zəhmətə düşməli də olsa qəbul edib döyüşə gedir. Deməli riza məqamına çatmış şəxs üçün, riza məqamından sonra gələn səbr məqamı bəyənildir. Səbr məqamı islam əxlaqında çox tövsiyə edilən əxlaq məfhumlarından biridir. Bu kəlmədən başa düşülən şey nəfsani bir haldır ki, çətinliklərdə, müsibətlərdə xüsusi adamlar üçün baş verir. İnsanların xoşagəlməz hadisələrlə üzləşdiklərində keçirdiyi hallar fərqlidir. Bəziləri bu hadisələrin qarşısında dad-fəryad edirlər və bu nigarançılıq onların həyatına da təsir qoyur, belə ki, işdən-gücdən olurlar. Bunlar səbirsiz və təqətsiz adamlardır. Bu dəstənin

müqabilində bəzi adamlar da var ki, çətin hadisələrlə üzləşdiklərində özlərini ələ alır, səbirli olurlar. Xoşagəlməz hadisələr onların ruhiyyəsinə bir elə də təsir qoymur. Bu dəstə də səbirli və dözümlüdürlər. Düzdür ki, bu cür adamlar qəlblərində bu kimi acı və xoşagəlməz hadisələrdən razı qalmırlar, amma bu hadisələrin qarşısında dözümlülük nümayiş etdirirlər. Xoşagəlməz hadisələri xoşlamırlar, ürəkləri istəmir cəbhəyə getsinlər, şəhid olsunlar, amma cəbhəyə getmək lazım olanda, xətərə düşmək təhlükəsi gələndə də üz döndərmirlər, meyilləri olmasa da, boyun da qaçırmırlar. Ata-ana övladlarının cəbhəyə getməsinə istəmir, amma təklifləri bunu vacib etsə, ona mane olmurlar, səbir edirlər, dişlərini bağırsaqlarına tutub dözürlər. Bilirlər ki, insan səbir göstərməklə çətinliklərə sinə gərir, insan səbrlə həyatına düzən verir və həmçinin axirət səadətini də bu yolla təmin edir.

Hərdən səbri səhv təfsir edirlər, elə bilirlər səbr çətinliklərə, zillətə boyun əyməkdir, yəni başqalarının haqqında edilən zülmə, baş verən hadisəyə biganə, bitəfavüt olmaqdır. Səbr məfhumunun bu cür başa düşülməsi qələtdir. İslam sözlüyündə səbr, yəni insanın onu batil yollara çəkən, kamalının qarşısını alan amillər müqabilində göstərdiyi müqavimət və dözümlülükdür. Həmin amillər hərdən daxili olur, hərdən də xarici. İstər o amil insanı hərəkətə dəvət etsin, amma nahəqq hərəkətə, istərsə də sükuta, tərپənməzliyə dəvət etsin, amma nahəqq sükuta. Məsələn, insan acdığı zaman çörək yemək istəyir, amma ixtiyarında olan xörək haram və ya şübhəli yeməkdir. Bu anda insan təbiəti təbii olaraq bizi o yeməyi yeməyə dəvət edir, amma onu yemək haqq deyil. Bu anda həmin təbii istəyin müqabilində başqa bir hiss baş qaldırır müqavimətə başlayır, bu həmin səbrdir.

Döyüş cəbhəsində düşmən hücumu keçmişdir, hər yerdən güllə yağır, nəfs deyir qaç canını qurtar, amma Allah deyir müqavimət göstər ki, İslam qələbə çalsın. Burada insanı qaçmağa dəvət edən nəfsani amil qarşısında göstərilən müqavimət səbrdir.

Hərdən insanı nahəqqə dəvət edən amil xarici amil olur. Həmin xarici amil hərdən insanlar vasitəsilə həyata keçir və hərdən də qeyri insan vasitəsilə ki, bu da sonunda

gedib Allahın qəzavü-qədərinə çıxır. Məsələn, zəlzələ baş verir və evin tavanı uçub tökülür, indi bu hadisənin müqabilində əgər özümüzü itirib haray-həşir qoparmasaq, soyuqqanlı olsaq, tələb olunan vəzifəmizə əməl etsək, səbrimiz var. Deməli rəvayətdə zikr edilən səbrin bölmələri arasında müştərək cəhət (itaətə və müsibətə edilən səbr) özünü kontrol edə bilmək və nahaqqa qarşı addım atmamaqdır və həmçinin insanı batilə dəvət edən amillər qarşısında müqavimət göstərməkdir.

Səbrin insanın həyatında, təkamülə çatmasında oynadığı rola və əlavə insan təkamülünün hansı yollarla hasil olduğuna diqqət yetirəndə səbrin əhəmiyyəti aydın olur. İnsanın təkamülü onun ixtiyari əməllərinin təsirindən hasil olur, yəni iki təzadlı qüvvə ilə üzləşəndə, onu kamala çəkən qüvvəni seçsə, düzgün olan bu seçim onu bir pillə kamala doğru götürür. İnsanın cəhəri və kamalı o zaman zahir olur ki, Allahın razı olduğu şeyi seçsin. Deməli insanın təkamülü iki zidd qüvvənin keşməkeşində, çəkişməsində üzə çıxır. Bu cür çəkişmələrdə insanın özündən maya qoyması gərəkdir, məhz belə bir anda—iki müxtəlif meylin dartışmasında—insan Allahın razı saldığı tərəfi seçməyi bacarmalıdır. Əgər bu halda onu haqqa dəvət edəcək iman və fitri gücü güclü olarsa, öz layiqli kamalına çatacaqdır, amma əgər nəfsani və şeytani amil güc gələrsə, iki qüvvənin mübarizəsində insan büdrəyib onu uçurma salacaq səmtə yönələcəkdir. Bu həqiqətdə həmin ilahi imtahanın mənasıdır:

"Hökm [hər şeyin ixtiyarı] əlində olan Allah nə qədər uca, nə qədər uludur. O, hər şeyə qadirdir! Hansınızın əməlcə daha gözəl olduğunu sınamaq [bəlli etmək] üçün ölümü və həyatı yaradan Odur..."¹⁰

Bəli, biz öz təkamül yolumuzda bizi müxtəlif cəhətlərə dəvət edən amillərlə üzləşirik. Əqlani, ilahi amillər bizi bir tərəfə sövq etdirirlər, heyvani və şeytani amillər isə başqa səmtə. Düzgün seçim budur ki, bizi batil yola dəvət edən amillər qarşısında müqavimət göstərək. Deməli biz əgər həyatımızın təkamülə doğru

¹⁰ - Biharul-ənvar, c.12, səh. 35

irəliləməsini istəyiriksə səbrdən özümüzdə don biçməliyik. Rəvayətlərin birində deyilir ki, Peyğəmbər (s) Cəbrayıldan soruşdu ki, səbr nədir? Cəbrayıl ərz etdi: "Səbr odur ki, şad günlərində möhkəm və müqavimətli olduğun kimi, narahat günlərində də müqavimətli və sarsılmaz olasan. Həmçinin imkanlı olduğun vaxtlardakı kimi, kasıblığında, sağlam günlərində olduğu kimi, xəstələndikdə əzmini, hövsələni əldən verməyəsən. Deməli səbrli adam ona bir müsibət üz verəndə, bir bəlaya düşər olduğunda, camaat yanında şikayət edib, öz halından gileylənməməlidir."

(Əraf", 179.)

Bəli, yəqin məqamına çatmayan kəslər—o kəslər ki, baş verən hadisələrin xeyir olduğunu aydın surətdə anlaya bilmirlər və açıq üzlə çətinliklərə sinə görə bilmirlər — onların səbirli olması gerekir və dua etməlidirlər ki, Allah istəklərini həyata keçirsin və qarşılaşdıqları çətinliklərdə dözümlü olsunlar. Dediymiz kimi riza məqamına çatmış adam baş verən hadisələrdən narahat olmur, yəni başına bir müsibət gəldikdə özünü itirmir, Allaha şükr edir. Əgər övladı şəhid olsa, deyir: Əlhəmdülillah, ey kaş bir övladım da olardı, onu da göndərərdim cəbhəyə şəhid olsun. Belə adam nəinki narahat olmur, əksinə öyünüb iftixar edir ki, övladı müqəddəs amallar uğrunda şəhid olmuşdur. Amma bu həddə çatmayan insanlar çoxdur, Allah da buyurur: "...Bəndələrimdən [nemətlərimə] şükr edəni azdır!"

İnsanın ölümdən xoşu gəlmir, həmişə ondan qaçır, amma axırı ölüm onu haqlayıb öz kamına çəkir. Eləcə də insan öz ruzisindən qaçmaq istəsə, qaça bilməz, yenə də axırda gəlib ona çatacaq. Təyin edilmiş qədərdən qaçmaq olmaz. Əgər bir adam çox çalışsa, işləsə də, məlum deyil ruzisi çatacaq, ya yox. Çox görünüb ki, bəzi adamlar ruzi üçün canlarını oda-suya vurublar, amma axırda acından ölüblər. Bununla əlaqədar, həddən artıq varlı adamlar haqqında qəribə hekayələr nəql etmişlər. Deyirlər bəzi adamlar öz həyatlarında elə vəziyyətlə üzləşməyə məcbur olmuşlar ki, acından ölməmək üçün öz ayaqqabılarını yemişlər! Başqa bir tərəfdən də elə əlsiz-

ayaqsız adamlar olub ki, əllərindən bir iş gəlməsinə baxmayaraq Allah onlara saysız-hesabsız sərvət əta edibdir və qismətlərində olan dövlətə çatmışlar.

Bunula belə insan öz işindən qalmamalıdır. Daim çalışmalı, öhdəsinə düşən vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Qəzavü-qədərə etiqad bəhanəsi ilə tənbellik etməməlidir. Çünki Allahın tənbel adamlardan acığı gəlir. Amma, əgər insan təhsil və başqa bir sənəti seçmək məsələsində azad olub onlardan birini seçmək vəzifəsini daşısa, ruzinin kasad olacağından qorxub elmi rədd etməməlidir. Əgər Allaha mərifəti, imanı olsa, ruzinin Allah tərəfindən yetişməsinə olan imanı onu vadar edəcək ki, xatircəmliklə elmin ardınca getsin və ruzi cəhətdən arxayın olsun. Çünki, imanlı şəxs müqəddər olmuş ruzidən mərhum olmayacağını bilir.¹¹

Başqalarına bədgümanlıq isə adətən, günaha aludə olan, zəif təbiətli insanlardan baş verir. Yəni aludə insanlar başqalarını da özləri ilə müqayisə edir, özlərindəki rəzalət xislətlərinin inikasını onlarda görürlər. Buna görə də hamını özü kimi təsəvvür və öz xislətlərinə sahib olduğunu güman edib fikirləşir ki, hamı onun kimdir. Bədgüman şəxs bu vəziyyətlə mübarizə aparmaq üçün hər şeydən əvvəl, özündəki eyibləri islah etməlidir ki, başqalarını özü ilə müqayisə etsə, bədgümanlığa düşər olmasın. Digər tərəfdən, gərək başqalarını özü kimi fərz etməsin. Çünki onların daha yüksək və ali ruhiyyəyə malik olması mümkündür. Buna görə də layiq deyildir ki, özünün pis xislətlərini meyar qərar versin və öz din qardaşlarına qarşı pis xəyallar etsin. Deməli, sui-zən ilə mübarizənin birinci yolu insanın öz nəfsini islah edib rəzalətlərdən paklamasıdır. Əli (əleyhis-salam) buyurur: “Xoş olsun o kəsin halına ki, özündəki çirkinliyi və pislili (barəsində fikirləşmək) onu, camaatın çirkinlikləri (eyibləri) barədə fikirləşməkdən saxlayır.”¹²

Nəticə

¹¹ - Ayətullah Misbah Yəzdi, Axirət azuqəsi, c. 2, səh. 192

¹² - “Nəhcül-bəlağə”, səh. 256, “Darul-hicrət” nəşriyyatı, Qum

İnsanın əşya və hadisələrə baxışı necədirsə, xarakter və ruhi-mənəvi durumu da tədricən o düşüncə ətrafında formalaşmağa başlayır. Gözəl görmək gözəl düşünməyə zəmin hazırladığı kimi pis görmək də pis düşüncələrə gətirib çıxarır. İnsan xarakterinin formalaşmasında düşüncə və əməl bir-birini tamamlayan önəmli amillərdir. Gözəl görməyi vərdişə çevirmiş bir insan gözəl əməllər işləyər, əşya və hadisələrə müsbət yanaşar və həyatdan ləzzət alar. Əksinə, hər şeyi pis görməyə adət etmiş bir insan heç vaxt gözəlliyi seçə bilməz, müsbət düşünməz və həyatın həqiqi ləzzətini dada bilməz. Yüksək ruh və qüsursuz xarakterlər ortaya çıxaran ən mühüm güc gözəl düşüncə və təmiz niyyətdir. Bu cür insanlar həqiqi səadətin qoynunda səfa sürməklə yanaşı, müşk-ənbər saçan gül bağçası kimi ətrafa müsbət enerji verərlər. Zənnin bir qismi gözəldir, digər qismi isə çirkindir. Gözəl olan hüsnü-zənn, çirkin olana isə sui-zənn deyilir. Allah və möminlər barəsində gözəl düşünmək vacibdir, insanlar barəsində pis düşünmək isə caiz deyildir.

Sui-zənn başqaları haqqında pis fikirləşmək demək olub insanı qeybətə sürükləyən başlıca mənəvi xəstəliklərdən biridir. Sui-zənn qəlbin qeybətidir və başqaları haqqında pis düşüncələrin qəlbə özünə yer tapmasıdır. Sui-zənn qəlbi və ağılı xəstə, məzacı pozulmuş insanların mübtəla olduğu bir mərzdir. O, toplumun maddi və mənəvi həyatına qəsd edən şeytani hiylədir.

Bir məsələyə, ya da bir şəxsə qarşı gizli məqsəd, pis niyyət və ədavətlə, həmçinin şüurlu şəkildə və qeyri-obyektiv yanaşmaya qərər deyilir. Bir şəxsə əks arqumentlər, məsələnin doğru və əsl mahiyyəti göstərildiyi halda, o yenə fikrini dəyişmir və ilkin qərarında qalırsa, bu artıq onun qərəzli olduğunu göstərir. Qərəz digər insanlara və qruplara qarşı dözümsüz, ədalətsiz və ayrı-seçkili bir münasibət bəsləməkdir.

Uzunmüddətli sosial-tarixi təcrübə nəticəsində şüurlarda kök salmış, daşlaşmış, qəlibləşmiş şablon fikirlər qərəz adlanmaqla yanaşı bunun digər adı da stereotipdir. Stereotiplər bir şeyə qarşı əvvəlcədən formalaşmış mənfi münasibətdir. Stereotiplər

əksəriyyətlə yanlış və əsli olmayan məlumatlardır və fərdləri, insanları sosial qruplara, müxtəlif qəlib fikirlərə salaraq ümumiləşdirir. Bir insan stereotiplər vasitəsilə öz mövqeyini müdafiə etməyə çalışsa da, bu hal obyektivlikdən uzaq olmaqla yanaşı, mənzərəni tam təsvir etmək üçün də kifayət deyil. Həm qərəz, həm də stereotip haqqında kifayət qədər məlumat olmadan qarşıdakı şəxsə bəslənən mənfi münasibət və gizli düşmənçilikdir.

Ədəbiyyat

- 1- *Qurani-Kərim*
- 2- *Nəhcül-Bəlağə*
- 3- *Səhifeyi-Səccadiyyə*
- 4- Amidi, Təmimi, Əbdül-vahid, *Dürərul-Hikəm, Tehran: 1984*
- 5- Amidi, Əbdülvahid Təmimi, *Fəheresti-Ğurarul-Hikəm, Beyrut: 1996*
- 6- Amuli, Hürri, Məhəmməd ibn Həsən, *Vəsailüş-Şiə, Qum: 1974*
- 7- Cəfəri, Yəqub, *Nəhcül-Bəlağənin Tarixi Baxışı, Tehran: 1996*
- 8- Cəfəri, Məhəmməd Təqi, *Nəhcül-Bəlağənin tərcümə və təfsiri, Qum: 1999*
- 9- Cordaq, Corc, *Nəhcül-Bəlağənin gözəlliklərindən bir hissə, Beyrut: 2001*
- 10- Cövhəri, İsmayıl ibn Həmmad, *Sihahül-Lüğət, Qahirə: 1997*
- 11- Ədibi, Hüseyin, *İctimai təbəqələr sosiologiyası*
- 12- Ənsari, Məhəmməd Əli, *Ğurarul-Hikəm və Dürərul-Kəilim*
- 13- Payəndə, Əbul-Qasim, "Nəhcül-fəsahe", Tehran: Dünyayi danış nəşriyyatı 1382
- 14- Firuzabadi, Məhəmməd ibn Yqub, *Qamusül-mühit*
- 15- Xansari, Ağ Cəmaləddin, *Ğurarül-Hikəm" in şərh*
- 16- Gilani, Əbdür-rəzzaq, *Misbahuş-Şəriənin şərh, Tehran: 2003*
- 17- Həkim, Seyid Məhəmməd Təqi, *Əli (ə) kəlamlarından ilham*
- 18- İbn Babəveyh, Səduq, *Xisal, Qum: 1992*
- 19- İbn Meysəm, *İxtiyaru-Misbahis-Salikin*

- 20-İraqi, Əlirza, *İmam Əli (ə) nəzərindən hakimiyyət və müdiriyyətə baxış*
- 21- İbn Əbil-Hədid, *Nəhcül-Bəlağənin Şərhi, Tehran: 1964*
- 22- Qumi, Abbas, *Səfinətul-Bihar*
- 23- Səduq, Məhəmməd ibni Əli, “Üyünü əxbarir-Riza (əleyhis-salam)” Beyrut: 1956
- 24- Siyahət, Abidin, Nəhcülbəlağədə əxlaq, Naşir: Cameətül-Mustafa, 2022
- 25- Misbah Yəzdi, Sadiq yol axtaranlar üçün İmam Sadiqin (ə) nəsihətləri, Qum: 2014